

JUHÁSZ DEZSŐ

**Erdélyi magyar nyelvészek
Egy új tudománytörténeti sorozat**

The publication of a new series with the title „Transylvanian Hungarian Linguists” began in Transylvania (Rumania) in 2015. The series is published by the Linguistics Committee of the Kolozsvár Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences and is edited by Edit Kádár. The first volume presents the life and work of László Murádin (1930–), the second that of Gyula Márton (1916–1976). Each volume consists of two main parts: (i) survey and evaluation of the work of the linguist in question, and (ii) their list of publication, including popularising works. The present paper evaluates the series against the background of the historiography of Hungarian linguistics.

Keywords: historiography of linguistics, dialectology, Transylvanian Hungarian Linguistics, Kolozsvár school of linguistics, Gyula Márton, László Murádin, János Péntek

1. Nyitó gondolatok

Örömmel üdvözölhetjük, hogy új tudománytörténeti sorozat indult Erdélyben, erdélyi magyar nyelvészekről (Erdélyt ezúttal tágan értelmezve). Az eddig megjelent két füzetet KÁDÁR EDIT, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem tanára szerkesztette, és PÉNTEK JÁNOS professzor, az MTA külső tagja, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke látta el bevezető tanulmányokkal. Az első füzet Murádin László (1930–), a második Márton Gyula (1916–1976) életpályáját mutatja be. A kiadványok törzsrésze életmű-bibliográfiából áll, amely az időrendet követi, de míg Murádin László esetében megelégszik az egyes évekhez rendelhető tételek felsorolásával, Márton Gyulánál „műfaji” tagolás valósul meg; sőt a róla, illetőleg munkáiról szóló írások bibliográfiai adatai is helyet kaptak a gyűjteményben: I. Önálló és társszerzős kötetek, cikkek és adatközlések tanulmánykötetekben, szakfolyóiratokban; II. Ismertetések, recenziók, méltatások; III. Irányított doktori dolgozatok; IV. Lektorálás; V. Nyelvművelés és tudománynépszerűsítés; VI. Ismertetések, recenziók Márton Gyula munkáiról; Egyéb írások Márton Gyuláról. Ennek a szerkezeti kettősségnek részben technikai, részben az eltérő életművekben rejlő okai vannak.

Mielőtt a két tudós életéről és életművéről a kötetekben olvasható pályaképekre is támaszkodva néhány gondolatot elmondanánk, a recenzens hadd emeljen ki egy-két kedvező körülményt. A szóban forgó új sorozat hiánypótló jelen-

Nyelvtudományi Közlemények 112: 277–284.
DOI: 10.15776/NyK.2016.1112.10

tőségű: jól illeszkedik két – részben hasonló célú – magyarországi vállalkozáshoz. Az egyik „A múlt magyar tudósai”, amely az Akadémiai Kiadó gondozásában jeles, már nem élő akadémikusoknak állít emléket tömör pályaképpel és válogatott bibliográfiával. A másik a „Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások” (egy ideig „A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások” címmel), amelyet Bolla Kálmán szerkesztett. Ez utóbbi füzetek nagyban hasonlítanak az erdélyi sorozatra, hisz van bennük válogatott bibliográfia és pályatársi méltatás, de megszólalnak bennük maguk az érintettek is egy kolléga által készített riport keretében. Az erdélyi sorozat – a megjelent két füzet tanúsága alapján – mind élő, mind már elhunyt nyelvészek pályaképének bemutatására vállalkozik. Az új sorozat külön értéke, hogy olyan pályatárs írta bennük a méltatásokat – Péntek János személyében –, aki maga is oszlopos tagja annak a nyelvészeti műhelynek, amelyet a magyar tudománytörténet „kolozsvári iskola”-ként emleget. Péntek János hitelesen és érzékletesen vázolja fel ennek a szellemi műhelynek a második világháború utáni viszontagságos, küzdelmes fél évszázadát, elhelyezve nem csupán a nyelvtudomány időbeli és regionális fejlődéstörténetébe, hanem abba a politikai, történelmi közegbe, amely húsbavágóan meghatározta létformáit, mozgástereit, lehetőségeit, benne az egyéni tudósi sorsokat is. Érdekes ezt a két pályaképet egyszerre megismerni, mert egymást is kiegészítik, jóllehet Márton Gyuláé viszonylag hamar, 60 éves korában véget ért. Szerencsésnek és az utókor méltó tisztelgésének tartom, hogy a vele foglalkozó kötet megjelenése évfordulóhoz is kötődik: Márton Gyula száz éve született és negyven éve halt meg.

2. Murádin László pályájáról

Murádin László nevét olvasva, hallva a szaktudományban elsősorban a dialektológia, a nyelvföldrajz kerül az előtérbe. De személye ismert az erdélyi újságolvasó nagyközönség előtt is: több száz ismeretterjesztő, nyelvművelő írása sokak számára jelentett utat a tudatos nyelvhasználathoz és egyben szellemi élményt, barangolást a nyelv varázslatos világában.

PÉNTÉK JÁNOS pályarajzában a nyelvjáráskutató Murádin „Az erdélyi nyelvi tájak terepmunkása” fejezetcím alatt kapja meg portréjának ezt az oldalát. Érzéketes, sokat mondó cím, hiszen rajta kívül biztosan nincs olyan nyelvész, aki ennyi romániai magyar faluban kutatót volna nyelvjárást, hiszen önmagában A romániai magyar nyelvjárások atlasza is, amelynek anyagát végül egyedül kellett összegyűjtenie, 136 kutatópontot jelent. De készített saját regionális nyelvatlaszt is az Aranyos vidékéről (még kiadásra vár), és állandó résztvevője volt a kolozsvári magyar nyelvészeti tanszék moldvai és székelyföldi terepmunkáinak.

Életének fő műve – ahogy Szabó T. Attilának az Erdélyi magyar szótörténeti tár – A romániai magyar nyelvjárások atlaszának 11 monumentális kötete (rövi-

dítve: RMNyA). Ennek még Szabó T. Attila és munkatársai rakták le az alapjait, és eredendően önálló kutatócsoportra tervezték a megvalósítását. A két erre a munkára felvett munkatársat azonban az ötvenes években politikai okokból eltávolították, így a velük együtt felvett Murádin Lászlóra maradt a hatalmas gyűjtő és adatrendező munka elvégzése. A kilátástalannak tűnő feladatot azonban Murádin hősies erőfeszítéssel elvégezte: az anyaggyűjtéssel 1966-ban, a gyűjtőfüzetek cédulázásával és anyagrendezésével egy újabb évtized alatt lett készen. A „részeredmény” egy több mint 3300 szócikkből álló gépelt nyelvföldrajzi adattár lett, amely nem betűrendben, hanem a kérdőív címszavainak sorrendjét követve, utalószavazás nélkül (tehát nem lexikográfiai felhasználás céljával) készült el, hogy megkönnyítse a nyelvföldrajzi térképek elkészítését. A munkatérképek egy része később kézzel megrajzolva, egy példányban el is készült, de a kiadás a tovább szigorodó politikai és gazdasági feltételek miatt reménytelenné vált. Ebből a kilátástalanná vált helyzetből a rendszerváltás mozdította ki a romániai magyar nyelvföldrajz ügyét. Az első fecske az atlaszkiadásban A moldvai csángó nyelvjárás atlasza (CsángA) volt, amely kéziratban várta sorsa jobbra fordulását, mígnem 1990-ben egy sikeres Magyarországra szállítás után a Magyar Nyelvtudományi Társaság vezetősége döntött a budapesti megjelentetéséről. (A két kötet 1991-ben látott napvilágot.)

Ennek sikerén felbuzdulva indult meg az RMNyA. gépelt adattárának néhány dossziéként való átszállítása Magyarországra, valamint a kiadás technikai, szervezeti és pénzügyi előkészítése. Míg ugyanis a csángó nyelvatlasz a kéziratok térképek egyszerű lefotózásával és nyomdai sokszorosításával készült, addig ez a kezdetleges eljárás már nem felelt meg egy nagyszabású, több mint egy magyarországi terület nyelvjárás képét ábrázoló nagyatlasz kivitelezésére. Az ELTE-n alakult nyelvföldrajzi munkacsoport végül a számítógépes technológia alkalmazása mellett döntött, és először a nyelvföldrajzi adattár elektronikus rögzítésével, majd ebből digitális térképek generálásával készítette el az RMNyA.-t. Az 1995-től 2010-ig tartó kiadási folyamat folyamatos pályázással, kísérletezésekkel és új nyelvtechnológiai eljárások kidolgozásával is járt, így egyik ösztönzője lett a 21. századi modern magyar nyelvföldrajz kibontakozásának. (Bővebben l. JUHÁSZ 1997, 2016.)

A dialektológia azonban nem ér véget megbízható nyelvi adatok összegyűjtésével és prezentálásával! A nyelvföldrajzi anyag szinkrón és diakrón értékelése, esettanulmányokban és monográfiákban való feldolgozása jelenti ennek a munkának a betetőzését. Murádin László ebben is jeleskedett, hiszen már az atlasz kéziratának az előkészítése során számos kisebb-nagyobb tanulmányt jelentetett meg a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények hasábjain. Mire az atlasz első kötete megjelent, az ott közölt bibliográfiában mintegy félszáz idevágó tételt tudott felsorolni. (A nyelvföldrajzi cikkek sora itt nem szakadt meg, folytatódott az atlaszpublikálás éveitől is.) Ebből a bő gyűjtemény-

ből később egy reprezentatív válogatás is készült „Erdélyi magyar nyelvöldrajz” címmel (I. MURÁDIN 2010).

Murádin László másik közismert „arca” a nyelvművelőé, a tudományos ismeretterjesztőé. Részből önálló nyelvi rovatok működtetőjeként, részből cikksorozatok írójaként több erdélyi napi- és hetilap munkatársa volt. Ebbéli színvonalas tevékenységét azóta sem hagyta abba, sőt a könyvkiadási lehetőségek egyre kedvezőbb alakulása révén sorra rendezte sajtó alá kisebb írásait. Ezek a nyelvi „miniatűrök” önmagukban is nagyon tanulságosak, de még erősebb hatást fejtenek ki csokorba kötve. A szellemi frissességet, aktivitást jelzi, hogy a pályaképi kiadásának évében, 2015-ben és az azt megelőző 2014-ben 56 kisebb írása jelent meg a nyelvművelés „műfájában”, de az említett két év terméséhez tartozik egy nekrológ, egy ismertetés és egy 452 oldalas gyűjteményes kötet is (MURÁDIN 2014). A hat korábbi nyelvművelő kötet felsorolása megtalálható PÉNTEK méltatásának 13. oldalán.

Murádin László talán legkevésbé ismert arca a szerkesztői. Jelenleg a Román Tudományos Akadémia magyar nyelvű folyóiratának, a Kolozsváron megjelenő Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeknek a főszerkesztője. Ezt a kiemelt tisztséget 2007-től tölti be, de valójában ő viszi a vállán a periodikát már 1968-tól, amikor szerkesztőségi titkárként lépett be a folyóirat szerkesztőségébe. Ismeri az egész kortárs erdélyi – sőt magyarországi – humán értelmiséget, kedves, barátságos, empátikus személyiségével bárkit megnyer a jó ügyek szolgálatára. Román kollégái is nagyra becsülik, tagja a román akadémiai nagyszótár etimológiai bizottságának. Kívánjuk, hogy még sokáig legyen aktív tagja ennek a szűkebb-tágabb szellemi közösségnek!

3. Márton Gyula pályájáról

Márton Gyula a kolozsvári Babeş–Bolyai (korábban: Bolyai) Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének a vezetője volt 1952 és 1973 között. PÉNTEK JÁNOS szavaival: „egy olyan korban vezethetett Romániában két évtizeden át egy fontos szakmai műhelyt, amikor csak a kapkodás és a bizonytalanság volt állandó, amikor állandóan tartani lehetett a politikai megbélyegzéstől, amikor senki nem érezhette magát biztonságban, sem a hallgatók, sem a tanáraik. Legkevésbé épp a vezetők” (5). Ebben a nehéz korszakban nemcsak a kiemelkedő tudományos teljesítmény, hanem az emberi és vezetői kvalitások is felértékelődtek: a politikai józanság, ítélőképesség, fegyelmezettség, tanári és szakmai presztízs. „Vezetőként az a ritka tulajdonsága, hogy munkatársai kiválasztásában nem engedett semmilyen külső befolyásnak, körömszakadtáig védte, és amiben lehetett, segítette őket, miközben kellő autoritással várta el, követelte meg a fegyelmezett munkát. Összetartó, fegyelmezett család volt a tanszék, a fő védelmet

számunkra éppen a munka jelentette” – írja PÉNTEK JÁNOS, aki szintén ebben a közösségben „nőtt fel”, majd idővel maga is a tanszék vezetője lett.

Márton Gyula nyelvész pályájának elindulásában meghatározó szerepe volt Szabó T. Attilának, aki már középiskolai tanársága alatt felfigyelt a tehetséges fiatalemberre, és az egyetemi évek alatt is olyan népnyelvkutató feladatokkal látta el, amelyek a szakmai irányvételét és fejlődését is meghatározták. Ezeknek a középpontjában a nyelvjárások gyűjtése és feldolgozása, valamint a névtani kutatások álltak. Jelentős fordulatot hozott a tudományos lehetőségek megvalósításában az 1940-ben bekövetkezett hatalomváltás: megalakult Kolozsváron az Erdélyi Tudományos Intézet és újraindult a magyar egyetem. A tanszékvezetői és intézetigazgatói feladatokkal megbízott Szabó T. Attila munkatársként hívta meg Márton Gyulát az Erdélyi Tudományos Intézetbe, ahol az egyik fő kutatási terület, a nemzetközileg már szép sikereket felmutató nyelvföldrajz erdélyi meghonosításának aktív résztvevőjévé vált. Kiváló nyelvtudását is felhasználva áttekintette a francia mintát követő román nyelvatlasmunkálatokat, és részesévé vált az erdélyi regionális atlaszok megtervezésének (majd kivitelezésének). A háború elvesztése után bekövetkező visszarendeződés, az orosz hadifogság visszavetette ugyan egy időre a nagyszabású tervek felvázolását és előkészítését, de rövid ideig tartó középiskolai tanári szolgálat után ismét elfogadta mestere, Szabó T. Attila meghívását, aki 1948-ban az egyetemen kínált neki állást. Az ötvenes évek elejének politikai tisztogatásai közepette Szabó T. Attilát egy időre a Román Tudományos Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi Intézetébe helyezték át, a tanszékvezetéssel pedig a fiatal munkatársat, Márton Gyulát bízták meg. Ezt a tisztséget két évtizedig látta el. 1954-ben Szabó T. visszatérhetett a tanszékre, így két meghatározó személyiség alakította a közösség életét: „Csendben, de nem feszültségek nélkül kialakult aztán közöttük egy olyan munkamegosztás, hogy egyikük szakmai súlyát és tekintélyét vetette latba a tanszék érdekében, másikuk szervezési képességét, kapcsolatait és tárgyalóképességét. Ez előnyére vált a tanszéknek, hiszen mindkettőre szükség volt” (9–10).

Az ötvenes-hatvanas évek az atlaszmunkálatok jegyében zajlottak. Kialakult egy fontos munkamegosztás a kolozsvári nyelvészeti tanszék és a román akadémia kolozsvári intézetének magyar részlege között: az egyetemiék regionális atlaszok készítésébe kezdtek, az intézetiék a ritkább kutatópont-hálózathoz nagyatlant (RMNyA) vállalták. A gyűjtések hatalmas munkával elkészültek, a tájatlászok közül egy példányos kéziratban megrajzolták a moldvai csángót, a székelek közül a háromszékit, a csík-gyergyóit és az udvarhelyszékit. Ezek közül sajnos csak a csángó atlasz jelent meg Budapesten, a többi kiadásra vár – immár nyilván az új nyelvészeti és prezentációs technológiák felhasználásával. A személyi állományában megerősödött tanszék munkatársi gárdája (ha nem is teljes létszámban) később még résztvevőjévé vált egy nagyszabású kollektív munká-

nak, a Szabó T. Attila nevével fémjelzett Erdélyi magyar szótörténeti tárnak (SzT).

Márton Gyula tehát nem érhetette meg az általa irányított atlaszmunkálatok igazi lezárulását, azaz a művek nyomdai kivitelezését. Szülőföldjének, a Szilágyságnak elvégezte a nyelvföldrajzi terepmunkáját, de a hagyatékában maradt adatokból már egy budapesti dialektológus, HEGEDŰS ATTILA szerkesztett atlaszt (SzilA). De legalább ez az értékes anyag nem süllyedt el a feledés homályába.

Márton Gyula, akárcsak Murádin László, nem elégedett meg a minőségi anyaggyűjtéssel és archiválással: példamutató tanulmányokban és néhány jól sikerült monográfiával is beírta magát a magyar dialektológia történetébe. Ez utóbbiak közül a következőket emelem ki (időrendben): A borsavölgyi nyelvjárás igei és igealakjai (1962), A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai (1972), Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban (1974). Bár a kolozsvári tanszék csángókutatásainak elindítása lényegében Szabó T. Attila rövid tanszékvezetői korszakához kötődik, az idevágó munkálatok továbbvitele és szorgalmazása Márton Gyula vezetősége idején is folytatódik. Az említett 1972-es és 1974-es könyvei is azt bizonyítják, hogy szintézisek írásával is hozzá kívánt járulni ennek a nagy múltú nyelvjárási és néprajzi régióknak a tudományos leírásához. Sokat tett azért, hogy elkészüljön egy kora színvonalán álló csángó szótár is: még halála előtt nekikezdett munkatársaival a tanszéken összegyűlt lexikális anyag szerkesztésére való előkészítésének, de néhány próbaszócikk megírásán kívül már nem volt módja folytatni ezt a munkát. Jelképesnek és egyben sorsszerűnek is tartom, hogy 2016-ban, halálának negyvenedik évfordulóján – hosszú vajúdas után – mégiscsak megjelent A moldvai magyar tájnyelv szótárának I/1. kötete, annak a PÉNTEK JÁNOSnak a szerkesztésében, aki sok tekintetben a Márton Gyula-örökség ápolója és továbbvivője volt az elmúlt évtizedekben.

4. Záró gondolatok

Zárásul hadd idézzem ismét PÉNTEK JÁNOSnak a Márton Gyulát méltató tanulmányát, annak is az utolsó bekezdését. Péntek a hetvenes évek romániai magyar tudományosságát, benne a magyar nyelvészeti alkotóközösség (tudomány)politikai közegét jellemzi, de érezhetően üzen a mának, a jövőnek is: „Nagyon bízott benne, mint a legtöbb alkotó ember, és ennek mindegyre hangot is adott, hogy majd az utókor fogja igazán tárgyilagosan értékelni élete munkáját. Arra nem számított, nem is gondolhatott, hogy életideje hirtelen megszakad, hogy az ő esetében is azonos szinten áll majd a mérleg két serpenyője: mindaz, ami elkészült, megvalósult, és az, ami félben maradt, vagy el sem kezdődhetett. Azt viszont már a hetvenes évek elején sejteni lehetett, és ezt érezte is, hogy szűkülnek a munka és

a megvalósítás lehetőségei. Az általa létrehozott tanszéki munkaközösség átvétele ugyan a halála utáni másfél évtizedet, de az ő hiányában és a kor kilátástalanságában egyre erőtlenebbé vált. Arra a méltánytalanságra pedig nem gondolhatott, hogy az újabb kor, az utókor értékelésében, a mai értékelési skálán egyre kevésbé számít az, amiben neki a legnagyobb érdemei voltak: a tanári munka, a tanítványok és a szakmát folytató utódok száma, az ő teljesítményük, az intézményszervezés és felelős vezetés, emberi tartás. Amikor az utókor elismerésére számított, bizonyára nem arra gondolt, hogy mitikussá magasztaljuk, de arra joggal, hogy emlékét megóvjuk a másik erdélyi véglettől: a teljes amnéziától. Adyt parafrázálva: legyünk folyamatosan emlékezéssel hozzá” (i. m. 19–20). Az óvás a tudománytörténeti „amnéziával” szemben az egész magyar nyelvész-társadalomnak is szólhat, a „legyünk folyamatosan emlékezéssel hozzá” tárgya, vonzata pedig szélesebb értelemben lehet a nemzeti tudományok szellemi öröksége is!

Irodalom

- CsángA = GÁLFFY ET AL. 1991.
- GÁLFFY MÓZES – MÁRTON GYULA – SZABÓ T. ATTILA (szerk.) (1991), A moldvai csángó nyelvjárás atlasza 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 193. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. = CsángA.
- JUHÁSZ DEZSŐ (1997), A romániai magyar nyelvjárások atlaszának kiadástörténeti, nyelvi és településtörténeti tanulságaiból. Magyar Nyelv 93: 199–207.
- JUHÁSZ DEZSŐ (2016), A romániai magyar nyelvjárások atlaszának kiadás- és recepció-történetéhez. Magyar Nyelv 112: 129–139.
- KÁDÁR EDIT (szerk.) (2015), Murádin László. Az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának Nyelvtudományi Szakbizottsága, Kolozsvár.
- KÁDÁR EDIT (szerk.) (2016), Márton Gyula. Europrint, Nagyvárad.
- MÁRTON GYULA (1962), A borsavölgyi nyelvjárás igetövei és igealakjai. Nyelvtudományi Értekezések 32. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MÁRTON GYULA (1972), A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. Kriterion Kiadó, Bukarest.
- MÁRTON GYULA (1974), Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban. Kriterion Kiadó, Bukarest.
- MÁRTON GYULA (gyűjtő) – HEGEDŰS ATTILA (szerk.) (2000), Szilágysági nyelvatlasz. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 3. PPKE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba. = SzilA.
- MURÁDIN LÁSZLÓ (gyűjtő) – JUHÁSZ DEZSŐ (szerk.) (1995–2010), Magyar Nyelvtudományi Társaság 3–11. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pharma Press Kiadó, Budapest. = RMNyA.
- MURÁDIN LÁSZLÓ (2010), Erdélyi magyar nyelvföldrajz. Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad.
- MURÁDIN LÁSZLÓ (2014), Hókuszpókusz. Nyelvművelő írások. Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad.

PÉNTEK JÁNOS (szerk.) (2016), A moldvai magyar tájnyelv szótára I/1. Moldvai magyar – közmagyar rész. A–K. Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

RMNyA = MURÁDIN – JUHÁSZ 1995–2010.

SZABÓ T. ATTILA (szerk.) (1975–2014), Erdélyi magyar szótörténeti tár / Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania / Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes 1–7, 1–14, FAZAKAS EMESE 1–4, 13–14, VÁMSZER MÁRTA 8–11, KÓSA FERENC 12. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest (5–8.), Akadémiai Kiadó, Budapest (9–14), közreadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár (1975–2014) = SzT.

SziLA = MÁRTON – HEGEDŰS 2000.

SzT = SZABÓ T. ET AL. 1975–2014.